

STARI MARIBOR: MESTO, LJUDJE IN DOGODKI

SERGEJ VRIŠER

Stopetintrideset let je preteklo od tistih dob, ko se je fotografska kamera prvič zagledala v Maribor. To je kar častitljiva zgodovina, seveda pa so njena zgodnejša poglavja bolj tipajoči poskusi, bolj senzacija kot večina in umetnost, kaj šele, da bi bila fotografija dosleden kronist svojega časa.

Pred leti sem s komentiranjem nekaterih starih slovenskih fotografij spodbudil uredništvo Kronike k rubriki Iz starih fotografskih albumov. Rubrika se je v programu Kronike dobro zasedla in ima zlasti s prispevki kolega mag. Mirka Kambiča zagotovljenega mnogo dokumentarnega gradiva. Pomembno pa se mi zdi, da Kronika starih posnetkov ne priobčuje samo z vidika razvoja fotografije, marveč se z njimi odpirajo tudi zanimivi kulturnozgodovinski in etnološki razgledi.

Prav za takšen kulturnozgodovinski sprehod skozi čas smo se leta 1976 odločili v mariborskem muzeju, ko smo pripravili razstavo Maribor in njegovi ljudje v starih fotografijah, ki je z okoli 500 posnetki popeljala gledalca od marčne do naše revolucije. Prek 200 od teh fotografij smo zbrali v katalog — album o starem Mariboru, po katerem ljudje še danes radi segajo. Seveda na tej razstavi še daleč nismo predstavili vsega, kar so v preteklosti ujeli na plošče mariborski fotografi. Številni mariborski posnetki niso bili še nikoli objavljeni, za mnoge druge niti še ne vemo, a jih prav prizadevno iščemo.

V naslednjem nekaj mariborskih fotografij, ki so nemara manj znane, vendar pa so za krajevno zgodovino po svoje dovolj zgovorne.

Stari dravski most je bil za Maribor od nekdanj življenjsko pomembna komunikacija, vedno znova pa je tudi pritegoval zanimanje fotografov. Ne morda zato, ker bi bila njegova okoli 116 m dolga lesena konstrukcija nekaj posebnega, pač pa, ker se je nanj stekalo življenje z obeh dravskih bregov in se je na njem zmeraj nekaj dogajalo. Konji, vpreženi v naložene vozove, so težko sopli po uličicah, ki sta vodili k mostu, predvsem pa so se tam srečavali ljudje, tisti z desnega brega, ki jih je pot vodila v mesto, in »pravi« meščani, namenjeni v magdalensko predmestje, Studence in še kam. Na svoj način je oba bregova povezovalo vojaštvo, ki je imelo kasarne v predmestjih. Skorajda ni posnetka mostu, na katerem ne bi zasledili vojaka-kurirja s torbo, častnika na konju ali kolesu in

seveda vojaške vprege, ki so bile, tako se zdi, kar stalno na poti. Most pa je vse bolj postajal »ozko grlo« naraščajočega prometa in kratko pred prvo vojno se je slednjič moral umakniti novemu železnemu mostu.

Na posnetku iz leta 1899 je videti most v vsej dolžini. Fotografu pa je pravzaprav zamikala zaledenela Drava, ker je bil to za Maribor precej nenavaden dogodek. Vrvež na mostu nam kaže druga fotografija, narejena na desnem bregu Drave. Sprehajalke s sončniki so se morale umakniti čredi krav, ki jih ženejo v mesto. Nasploh se zdi, da promet na mostu ni bil kaj prida urejen. In še tretji posnetek mostu, znan tudi kot razglednica. V ozadju se nam odpira pogled na Pristan, kjer je k bregu privezanih nekaj splavov, ljudje na mostu hitijo po opravkih. Najbrž pa tudi ni nezanimivo, da s plotu javnega lokusa »sub divo« lepaki spodbudno vabijo k volitvam...

Tudi fotografa Henrika Krapka je nekajkrat pritegnil pogled na veduto ob Dravi. Tako je posnel tudi usnjarne, ki so se raztezale od starega mostu domala do obzidnega Vodnega stolpa. To so bile stare indu-

1. Stari Maribor — Drava pozimi, leta 1899; 2. Stari Maribor — dravski most, začetek 20. stoletja; 3. Stari Maribor — dravski most, začetek 20. stoletja; 4. Stari Maribor — Usnjarska ulica ob Dravi, konec 19. stoletja; 5. Stari Maribor — pogled na mesto iz balona, leta 1912; 6. Stari Maribor — pogled na mesto s piramide, začetek 20. stoletja; 7. Stari Maribor — ulični vogal s plakati, začetek 20. stoletja; 8. Stari Maribor — meščanska družba, v prvi vrsti na levi domnevno Josip Jurčič, šestdeseta ali zgodnja sedemdeseta leta 19. stoletja; 9. Stari Maribor — meščansko stanovanje, konec 19. stoletja; 10. Stari Maribor — služniča graščine Falaj pri Mariboru, konec 19. stoletja; 11. Stari Maribor — Mariborčana, konec 19. stoletja; 12. Stari Maribor — lovska družba, začetek 20. stoletja; 13. Stari Maribor — kolesarji, leta 1883; 14. Stari Maribor — izlet z avtomobilom, leta 1912; 15. Stari Maribor — mariborski sokoli, leta 1907; 16. Stari Maribor — na praznik zedinjenja, leta 1918; 17. Stari Maribor — jutro na dravskem mostu, trideseta leta 20. stoletja; 18. Stari Maribor — jutro ob Dravi, trideseta leta 20. stoletja; 19. Stari Maribor — Maribor z meljskega hriba, trideseta leta 20. stoletja; 20. Stari Maribor — Mariborski otok, trideseta leta 20. stoletja; 21. Stari Maribor — Mariborski otok, trideseta leta 20. stoletja; 22. Stari Maribor — drsališče Pri treh ribnikih, trideseta leta 20. stoletja; 23. Stari Maribor — motorne dirke na Tez-nem, leta 1932; 24. Stari Maribor — po prometni nesreči na dravskem mostu, leta 1928; 25. Stari Maribor — družina mehanika Gustinčiča, trideseta leta 20. stoletja; 26. Stari Maribor — k birmi, trideseta leta 20. stoletja; 27. Stari Maribor — splavarji na Lentu, okoli leta 1939; 28. Stari Maribor — gasilska slovesnost, trideseta leta 20. stoletja; 29. slovesnost ob prevzemu nove polkove zastave, leta 1930; 30. Stari Maribor — rezervisti pod orožjem, leta 1940; 31. Stari Maribor — maršal Tito v Mariboru, leta 1945.

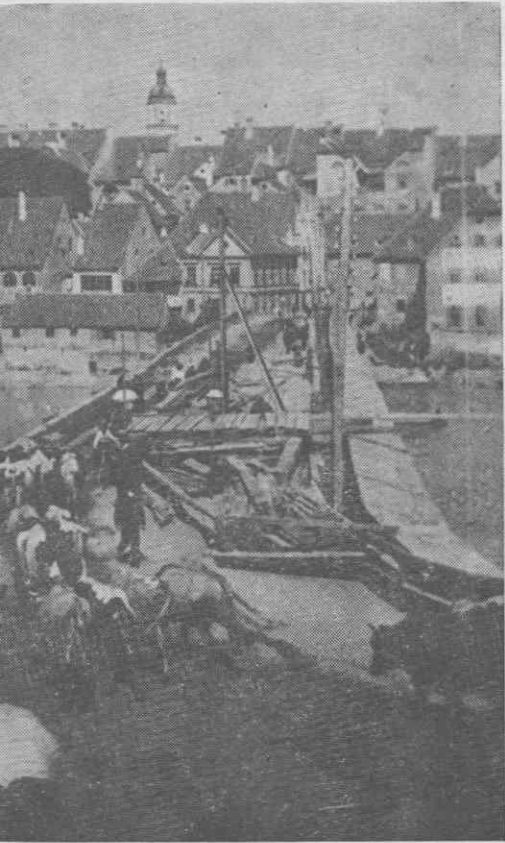
Fotografije so iz fotoarhiva Pokrajinskega muzeja v Mariboru

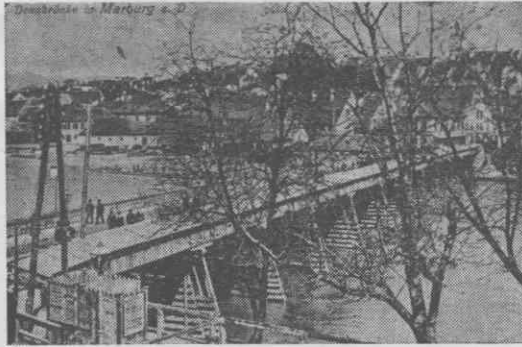
1

5

2

3

6

4

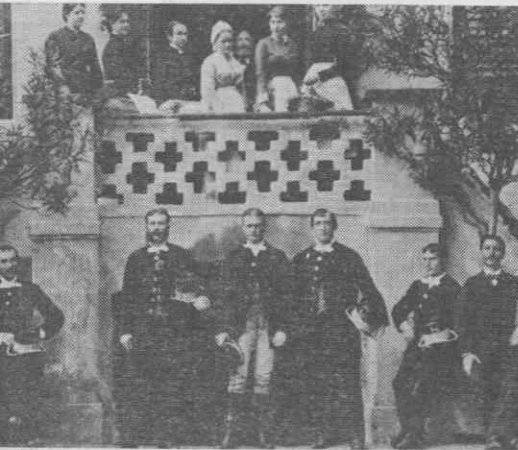
7

8

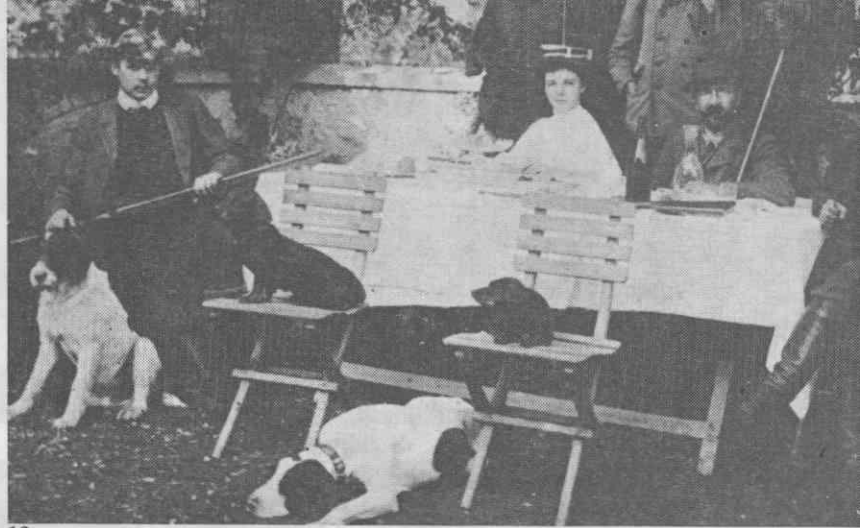

9

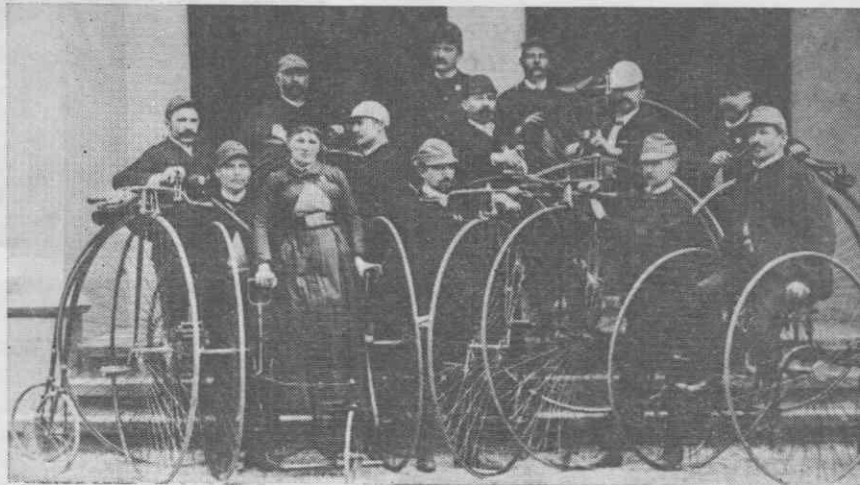

10

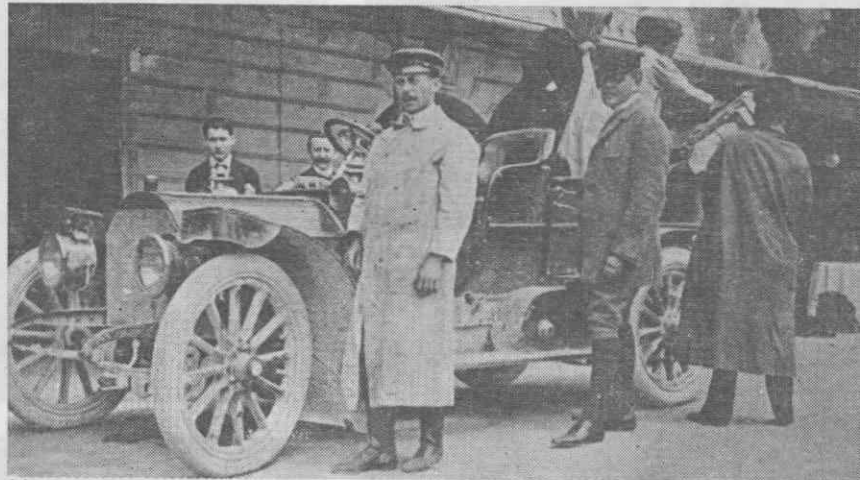
11

12

13

14

15 Telovadci „Mariborskega SOKOLA“ pri prvem javnem nastopu dne 9. rožnika 1907.

Pozdrav vsem znancem v kaj na graški Sokol z. h. vci slavati o njem!!*

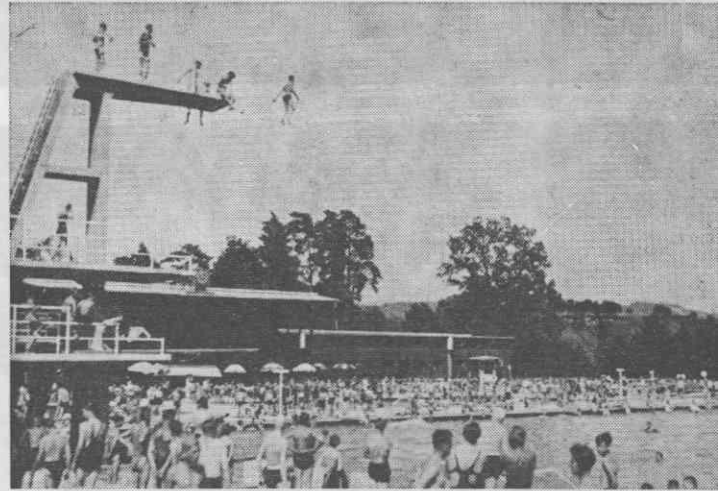
16

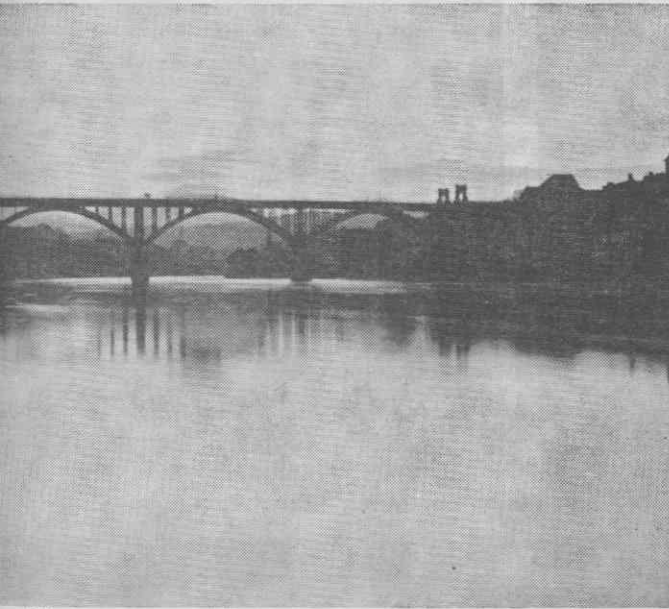
20

17

21

18

22

19

23

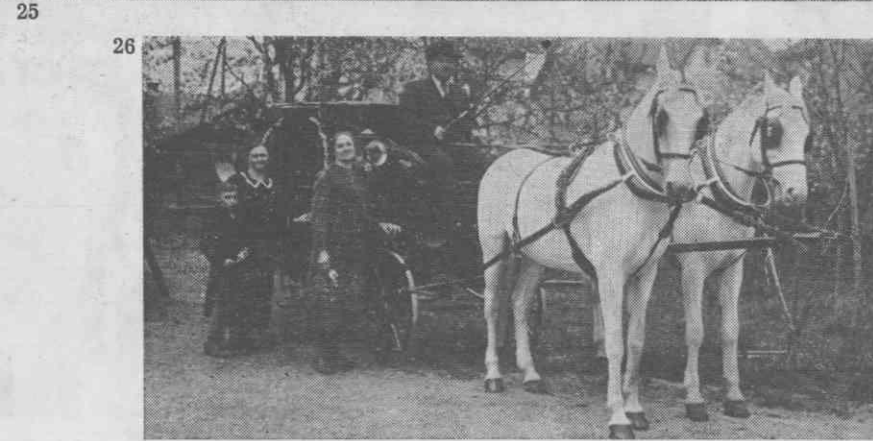

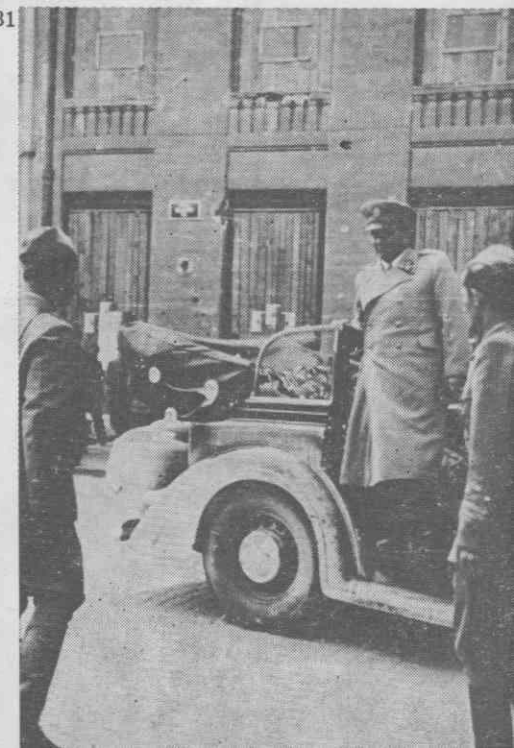
28

29

30

31

24

25

26

27

strijske stavbe z lesnimi hodniki, strešnimi preduhi in štrlečimi dimniki. V času, ko so nastajale Krapkove fotografije, konec 19. stoletja, so bile usnjarne še v polnem obratu, čedalje bolj pa so šle Mariborčanom v nos — zaradi neuglednega videza in smradu. Še mariborska kronista dr. R. G. Puff in dr. A. Mally sta zapisala, da je Usnjarska ulica ena najstarejših v Mariboru, da pa je obenem tudi najbolj umazana. Bombe v drugi vojni, namenjene mostu, so zadele tudi usnjarsko četrt ob Dravi. Namesto nje zeva sedaj tam praznina, ki naj bi jo po novem zazidalnem načrtu zapolnili tako, da bi se strehe novih stavb skladno zliile s starimi in »zakrpane« slikoviti pogled na staro mesto.

Maribor se je v letih pred prvo svetovno vojno že krepko razrašal prek nekdanjega obzidja in če prezremo nekaj ponesrečenih poskusov, da bi srednjeveškemu mestnemu jedru nadeli velikomestnejši izraz, so imeli nedrugi urbanisti še kar srečno roko. Vzporedno z Dravo so začrtali nove ulice tja do vznožja Kalvarije in Piramide ter obronkov Slovenskih goric. Zvečine so jih poživili s kostanjevimi drevoredi, da se je Maribora upravičeno prijel vzdevek »mesto v zelenem«. Že večkrat so bili objavljeni posnetki, ki jih je fotograf napravil leta 1912 iz balona. Z njih nazorno razberemo značilni štirikotni tloris starega mesta intra muros, prav tako pa tudi nove stanovanjske četrti blizu železniške proge

Takole z višine je bilo fotografiranje posebej vabljivo. Posnetek s Piramide nam kaže severno zaledje mesta. Fotograf je nedvomno hotel prikazati, kaj vse je že zraslo zunaj mestnega središča, mi pa na sliki z zanimanjem ugotavljamo, česa vsega takrat še ni bilo. Poznejši Maistrova in Aškerčeva ulica sta z nekaj hišami komaj zarisani in travniki segajo do vznožja Piramide, kjer ne manjka vinogradov. V precejšnjem neskladju sta si sosedni Götzova pivovarna in frančiškanska cerkev, vsaka po svoje pa vendar pripovedujeta o rasti mesta.

Ni znano, komu in zakaj se je zdelo vredno posneti zanikrn vogal v mestu. Morda zato, ker je staro stavbo kmalu nasledila druga. Vogal s plakati pa je kar zgovoren in nam pove, da je bila fotografija narejena nekje v jeseni v letih pred prvo vojno. Reklame namreč vabijo k nakupu zimskih plaščev in najnovejših dunajskih in graških moških klobukov v modni hiši Kokoschinegg, nadalje k jesenskemu pevskemu srečanju, koncertu moškega seksteta v Gambrinovi dvorani in na veliko elitno predstavo nekega Ben Salija.

Mariborski muzej hrani fotografijo večje družbe, ki jo je po noši moč uvrstiti v 60. ali zgodnejša 70. leta minulega stoletja. Žene imajo široke krinoline, možje košate zalizce in cesarske brade, tudi drže upodobljenecv razodevajo trden meščanski stan. Ti ljudje bi nas v svoji anonimnosti ne zanimali tako zelo, ko bi zapis na sliki ne trdil, da je tem nolasi mladi mož z bradico v levem kotu spodaj — pisatelj Josip Jurčič. Slika je dragocen spomin na kratko, a pomembno Jurčičevo bivanje v Mariboru. Bogo Teply je menil, da se je Jurčič prav v Mariboru lotil realističnega slikanja malomeščanskega okolja in ljudi. Morda prav teh, ki so na sliki?

Bolj poredko nas fotografije 19. stoletja seznanjajo s stanovanji tedanjega časa. Med mariborskimi slikami je vsekakor ena, ki prikazuje sobo meščanske družine tam okoli konca stoletja. Po okusu dobe so stene temno poslikane, bidermajerski portret je bržda še iz materinih mladih dni, nekaj grafik z romantičnimi pokrajinami je takšnih, kot so jih kot priloge prinašale družinske tedenske revije. Vaze, kipci in drugo keramično okrasje, zavese, blazine, fotelji, vse v istem blagu, govori za zmerno, vendar značilno findesiclovsko udobje. Lastnica stanovanja, starejša dama se »nevsiljivo« ukvarja z branjem.

Če gre pri tej fotografiji za sorazmerno skromno razkazovanje blaginje, je posnetek s služinčadjo grofa Zabea z graščine Fela pri Mariboru daleč bolj bahav. Šest deklet v zapetih oblekah in s predpasniki predstavlja ženski del grajskega osebja — kuharice in sobarice, šest livriranih možakarjev s fижakerskimi cilindri pa je očitno imelo opraviti s konji in kočijami. Ni težko presoditi, da so se razvrstili po vlogah, ki so jih imeli v grajski službi, hierarhija, ki ji služijo, pa kot da jim je nadela še hierarhične obraze.

Kakor drugod so se tudi v Mariboru ljudje radi fotografirali kot športniki. Reportažnih športnih posnetkov takrat sicer še nismo poznali, pač pa so imele veljavo skupinske slike in ataljejski posnetki ljudi v športnih oblekah. Takšen športno napravljen par sta mlada Mariborčana v jahalnih oblekah. K ženskemu jahalnemu kostimu je sodil moški klobuk, na sliki pa se je morala obvezno videti jahalna palica. Jahanje je bil seveda predvsem šport aristokracije, bogatašev in oficirjev, pa še to ne vseh, bolj ali manj privilegirana in družabna zadeva pa je bil takrat tudi lov. Družba lovcev, posneta nekje v mariborski okolici, sedi sicer za obloženo mizo, razpoloženje pa ni videti posebno spro-

ščeno in namesto uplenjene divjadi pozirajo fotografom lovski psi.

Prav radi so se pred fotografe postavljali mariborski kolesarji. »Marburger Bicycle Club« je nosil posebne športne kroje s čepicami in velikimi inicialkami kluba na majicah, drugo društvo se je podjetno imenovalo »Radfahrer Club Schwalben«, torej lastovke. Hitrost, ki so jo kolesarji zmogli s svojimi orjaškimi bicikli in tricikli, sicer ni bila ravno lastovičja, najbrž pa je bilo prav imenitno sedeti na visokem kolesu in loviti ravnotežje. Tudi kolesarji in kolesarka na naši fotografiji se držijo samozavestno in športno brezbrizno.

V začetku 20. stoletja so se v Mariboru pojavljali prvi avtomobili. Da je bil avtomobilizem »v zraku«, nam pripoveduje tudi razglednica, ki nosi naslov Maribor v znamenju prometa in prikazuje šoferja v predpotopnem avtu in na posebni sliki še slovenski Narodni dom. Občudovanja pa niso bili deležni samo avtomobili, marveč ljudje, ki so se v njih vozili. Na fotografiji iz leta 1912 se odpravlja na pot družina industrialca Scherbauma, možje s čepicami, žene s širokimi šali prek klobukov in v površnikih proti prahu, ki ga je bilo povsod na pretek. Lastnik fotografije, ki je bil takrat še majhen deček, se spominja, da je z velikim spoštovanjem sedel poleg voznika.

O športu v Mariboru pričajo še drugi posnetki — skupine rokoborcev, nogometašev, nemških turnarjev in slovenskih Sokolov in Orlov. Slovenski telovadci pa si niso krepili samo mišic, ampak tudi narodnoobrambena duha. Fotografijo s prvega javnega nastopa mariborskega Sokola iz leta 1907 so razmnožili kot razglednico in jo razposlali po monarhiji. Dr. Ljudevit Pivko, Eman Ilich in drugi, ki strumno sedijo na sliki so tudi v poznejših in odločilnih letih izpričali svojo slovensko in jugoslovansko zavest. Iz dni, ko je Maribor pokazal slovenski obraz, je ohranjenih več fotografij. Manj znana je nemara ta iz l. 1918, ki nam kaže skupino Maistrovih vojakov s slovenskimi tribarvnicami na kapah in družno Sokole in Orle s prapori, ko čakajo, da krenejo v slovesnem sprevodu po mestu.

V času med obema vojnama so podobo Maribora ovekovečili številni poklicni fotografi in morda še pogosteje fotografi-amaterji. Poklicni fotograf je bil v tridesetih letih tudi Andrej Benet v Dravski ulici. Najbrž ga je prav to, da je stanoval ob Dravi, napotilo, da se je pogosteje kot drugi potrudil okoli reke, njenih bregov in mostov. Od mnogih posnetkov z

Drave sem odbral dva, za katera je Benet še posebej poskrbel.

Tako imenovani »državni« most je posnel v zgodnjih jutranjih urah, ko ni bilo nikjer žive duše. Most s prižganimi svetilkami in v ozadju silueta magdalenskega nabrežja diha v vzdušju malomestne osmljenosti in dolgočasja. In še enkrat isti most ob približno isti uri. Obrisi mostu se zrcalijo na vodni gladini, zdi se ti, da slišiš tihi šum Drave, v ozadju pa se iz jutranjega mraka luščijo mariborske Benetke in cerkev v Studencih.

Benet je posnel Maribor z najrazličnejših strani in je pri tem izbiral tudi manj znane poglede na mesto. Zanimiva je veduta z Meljskega hriba, kjer vidimo v prvem planu baročni kip vinogradniške Marije, za njim meljske tovarne in Pohorje. Fotograf je skoraj načrtno slikal mariborske ulice in trge; spričo številnih urbanističnih sprememb, ki so predrušile mesto, imajo Benetove fotografije danes veliko dokumentarno vrednost. Tudi dva posnetka Mariborskega otoka, dva od mnogih, sta vredna pozornosti. Prvi nam kaže otok sredi neokrnjenega zelenja, drugi pa poletno popoldne, ko se je na otok zgrijnalo staro in mlado.

Maribor je bil pred drugo vojno živahno mesto in številne fotografije govorijo o njegovih gospodarskih, in kulturnih in športnih dogodkih. Zimski šport na Pohorju se takrat še ni kdove kako razrastel in toliko bolj je bilo pozimi živahno za Tremi ribniki. Tam so prirejali povsem resne smučarske tekme, športni in družabni živžav pa se je odvijal na drsališču na prvem ribniku. Zahtevnejšim športnim podvigom, konjskim in motornim dirkam je bilo namenjeno Tezno, ki je bilo, kot pravimo danes, večnamenski prostor. Po potrebi je rabilo tudi za letališče, sicer pa so po prostranem travniku odmevala povelja kaplarjev, ki so v poletni soparici urili rekrute. Fotografija z motornih dirk dobro osvetljuje »velepomembni« športni dogodek. V središču pozornosti so tekmovalci, ki malomarno posedajo na ropotajočih motorjih, nič manj tehtni pa niso športni funkcionarji v pumparicah in z modrimi klubskimi kapami, ki jih opazuje množica gledalcev.

Motorizacija je imela tedaj tudi že svoje žrtve. O nesrečah so se časniki razpisali tudi čez več strani. Fotografija zmaličenega forda, ki je leta 1928 treščil v ograjo dravskega mostu, je spomin na dogodek, o katerem vedo starejši Mariborčani še danes povedati vse nادرnosti.

In ko smo pri vozilih, naj predstavimo še dve fotografiji. A. Benet je pol zares in pol

za šalo ujel v aparat družino in limuzino trgovca in mehanika Justina Gustinčiča. Bolj zares pa se je dala upodobiti skupina z birmancem, ki so ga po mestnih ulicah popeljali v zaprti kočiji z dvema belcema.

Najbrž v Mariboru ni bilo fotografa-amarerja, ki ga vsaj enkrat ne bi zamikal pogled z mostu na splavarje v Pristanu. Dragu Simončiču se je posrečilo nekaj prav značilnih posnetkov s splavarsko motiviko. Pri tem mu je prav gotovo šlo bolj za slikovitost in preizkušnjo lastne spretnosti kot za dokumentarno pričevanje. Danes, ko splavarjev že davno ni več, pa so njegove slike dragocene tudi s te plati.

Dragoceni so pravzaprav vsi stari posnetki, tisti, ki so zabeležili velika dogajanja, in oni z obrobja. Dogodek za Maribor je bil, ko je domače gasilsko društvo praznovalo svoj jubilej in so gasilci na Glavnem trgu, kjer drugod neki, če ne tam, pokazali svoje znanje na sloviti Magirusovi lestvi. Dogodek je bil leta 1930 na priliko tudi dan, ko je mariborski pehotni polk, kakor drugi polki v stari drža-

vi, pričakal novo polkovno zastavo. Kdo si je takrat mislil, da jo bo že čez enajst let po-teptal nemški okupator!

Tudi ob posnetku, ki ga je leta 1940 napravil moj sošolec Dušan Lušin, nas navdajajo podobni spomini. Vojaki korakajo v polni bojni opremi, toda podoba bojevitosti je varljiva; čez dobrega pol leta se je razblinila v nič. Odtod naprej nas spremljajo fotografije Maribora s potujčenim obrazom in podobe njegovih ljudi, ki jih je vojna raztepla na vse konce sveta.

Naj mozaiku manj znanih mariborskih fotografij primaknem še eno iz prvih dni naše svobode, ki pa je dobro znana: Tito v Mariboru v maju 1945. Nekdanji politični jetnik mariborske kaznilnice — maršal Jugoslavije sprejema raport poveljnika enot jugoslovanske armade na Glavnem trgu. Zgodovinski posnetek, narejen na severnem koncu osvobodjene domovine, je kot mejnik na dolgi poti revolucije in borbe, mejnik pa tudi na mariborski poti v novi čas.

GLASBENO ŽIVLJENJE V MARIBORU

MANICA SPENDAL

Nagnjenje k prijetni zabavi in tudi h glasbi opažamo pri mariborskem prebivalstvu že zgodaj, saj zasledimo glasbeno udejstvovanje posameznikov že v prejšnjih stoletjih. Viri poročajo, da so v Mariboru delovali poklicni glasbeni mojstri (Musikmeister) že v 17. in 18. stoletju, ki so s svojimi pomočniki igrali na raznih prireditvah in veselicah. Zadnji tak glasbeni mojster je umrl leta 1841. Tudi mariborski plemiči so bili naklonjeni glasbi: grofje Kiessli, lastniki mariborskega gradu v 17. stoletju, so imeli v službi domače kapelnike, med katerimi je bil tudi neki Božič (Woschitsch).¹ Meščani so imeli svojo gardno godbo, katere začetki segajo v dobo okoli leta 1848, ki pa je prenehala leto pozneje ob razpustitvi meščanske garde. Nadalje so leta 1863 železničarji ustanovili svojo godbo (predhodnica poznejšega društva »Drava«); tudi vojaške godbe so obstajale že v prvi polovici 19. stoletja.

Leta 1825 je Anton Tremmel, učitelj na dekliški normalki, ustanovil Glasbeno društvo (Musikverein), ki je gojilo posvetno in cerkveno glasbo. Društvo je organiziralo tudi

glasbeno šolo. Z rednim delom je začelo Glasbeno društvo kakor tudi šola šele leta 1841. Razlog za ustanovitev šole je bila vzgoja reproduktivnih kadrov za zbor in orkester društva in je tako učni načrt vseboval poleg petja predvsem pouk instrumentov, ki so prišli v poštev za sestavo orkestra, v začetku verjetno samo godala. Poučevali so učitelji »Musikmeister« (glasbeni mojstri): Carl Martini, Johann Joch, Wenzel Gruss in Johann Wlasak. Direktor je bil grof Brandis, kapelnik Andreas Nagy in tajnik Johann Wisiak. Pouk je bil vsak dan v prostorih gimnazije in normalke. Šolsko leto je trajalo deset mesecev. Društvo je štelo okoli 149 članov, šola pa je obiskovalo okoli 160 učencev. Aktivni člani so morali nastopati na sklepnih šolskih prireditvah.²

Pred Glasbenim društvom je v Mariboru delovalo Kazinsko društvo (Casinoverein), ustanovljeno 1823, ki je bilo družbena domena privilegiranih mariborskih Nemcev in je v svoji začetni dobi tudi organiziralo glasbene prireditve. Leta 1846 (29. novembra) je Tremmel osnoval — v okviru Glasbenega